УДК 323.25-057.87(477-25)«199»

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2018-44-99-104>

Попик Надія,

аспірантка кафедри історії та культури України

nadya.popyk@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-8350-8069>

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-

Хмельницький, Київська обл., Україна,

08401

Popyk Nadiya,

a postgraduate student of Department of History and Culture of Ukraine

nadya.popyk@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-8350-8069>

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University, 30, Sukhomlynsky Str., PereiaslavKhmelnytskyi, Kyiv region, Ukraine, 08401

СТУДЕНТСЬКИЙ РУХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗМАГАННЯ ЗА ЇЇ ДЕРЖАВНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

У результаті дослідження охарактеризовано закономірності виникнення студентських організацій початку 90-х років XX століття та проаналізовано їх участь у поваленні радянської влади в Україні. Виявлено основні тенденції розвитку Української спілки студентів і Студентського братства. Оцінено місце студентів у революції «на граніті» та доведено їх вплив на прийняття проголошення незалежності України.

Ключові слова: «перебудова», опозиційний рух, Українська спілка студентів, Студентське братство, революція «на граніті».

STUDENT'S MOVEMENT OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE COMPETITION FOR ITS STATE INDEPENDENCE

As a result of the research, the patterns of the emergence of student organizations of the early 90's of the twentieth century were characterized and their participation in the overthrow of Soviet power in Ukraine was analyzed. The main tendencies of the Ukrainian Student Union and Student Brotherhood are revealed. The place of students in the "on granite" revolution was estimated and their influence on the declaration of independence of Ukraine was proved.

Key words: "reorganization", opposition movement, Ukrainian Student Union, Student Brotherhood, revolution "on granite".

Початок 90-х років XX ст. характеризувався появою масового молодіжного та студентського громадсько-політичного руху. У цей час виникли перші студентські організації – Українська спілка студентів та Студентське братство. Кульмінацією молодіжних рухів стало голодування студентів у жовтні 1990 р., що стало переломним моментом у свідомості підростаючого покоління та в розвитку організованого молодіжного руху.

Актуальність дослідження студентських організацій зумовлена їх роллю в розгортанні національно-демократичних рухів та боротьбі за вихід України із СРСР. Активний розвиток самостійних державних молодіжних, студентських організацій свідчив про успішне формування опозиційного руху, повалення радянської влади та становлення правової й демократичної Української держави.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні ролі перших студентських організацій і їх діяльності на шляху до незалежності України.

Дослідженням участі опозиційних студентських організацій в кінці 80-х на початку 90-х рр. ХХ ст. займаються: Д. Мельников «Молодіжний рух в Україні: етапи та проблеми розвитку (80-ті – 90-ті рр. ХХ ст.)» [4], В. Кулик «Революція на граніті: бунт покоління 1990-х» [2], О. Наворенський, О. Головецький «Студентське братство: не терзайте Україну». Проблеми молодіжного руху висвітлюють у своїх працях також В. Кулик, Т. Голобуцька, О. Голобуцький «Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива» [3].

Студентська молодь, як активна і впливова сила на громадсько-політичній арені, виступила в кінці 80-х рр. ХХ ст. Важливу роль у цьому відіграв Всесоюзний студентський форум, який проходив 1989 р., на якому розглядали важливі проблеми: «Перебудова вищої і середньої спеціальної освіти, організація навчального процесу», «Соціально-побутовий стан студентів» а також про створення студентських організацій та об'єднань. Рішення форуму свідчило про намагання покласти край монопольному комсомолу, як єдиної молодіжної організації радянської доби, на користь студентських організацій та об'єднань [3].

Реальними проявами студентського руху стало створення у травні 1989 р. Студентського братства. Його ініціаторами виступили студенти Львівського університету, а керівником був Маркіян Іващишин. Це була перша українська молодіжна організація опозиційного спрямування часів перебудови. У навчальних закладах України почали з'являтися осередки братства, активісти яких розпочали протести за право проходити військову службу виключно на території України [6].

Головною метою Студентського братства було об'єднання студентської молоді для боротьби за незалежність України. Свою діяльність братство почало з політичних страйків (вибори до Верховної Ради СРСР, вибори до місцевих рад всіх рівнів (1989-1990 рр.), акцій громадянської непокорі через арешти активістів організації. Також брали участь в акції у січні 1990 р.: «Живий ланцюг» до річниці Дня соборності України та Революції на граніті [1].

Опозиційною студентською організацією в Україні була також Українська спілка студентів. У грудні 1989 р. відбувся перший установчий з'їзд, на якому розглянули програмні декларації організацій. У ній відмічалось, що метою УСС є боротьба за права студентів, забезпечення всіх студентів стипендією, надання бажаним місця в гуртожитку, прийняття демократичних статутів вузів, надання студентам можливості приймати участь у вирішенні всіх важливих питань навчального процесу.

На етапі своєї діяльності головним завданням Спілки стала боротьба за незалежність України, вершиною політичної та громадської активності Української спілки студентів було студентське голодування 2-17 жовтня 1990 р. Києві [4].

Влітку 1990 р. Українська студентська спілка взяла участь у святкуванні 500-річчя українського козацтва, де вперше було оприлюднено ідею проведення політичного голодування в Києві. Студентські активісти вимагали радикальних змін та реформування всіх сфер суспільного та економічного життя. Невдовзі у Вільнюсі відбулася зустріч молодіжних і студентських опозиційних організацій СРСР, на якій, у результаті переговорів, між керівниками Української студентської спілки (О. Доній, Ю. Зубко) та Студентським братством (О. Кузан, Т. Давидяк) було узгоджено план дій та початок студентської акції [2].

Представники Української студентської спілки та Студентського братства розпочали політичне голодування на площі Жовтневої революції 2 жовтня 1990 р. В основному це були студенти зі Львова, до яких приєдналися київські, а згодом і з усіх міст республіки.

Учасники голодування вимагали: провести перевибори до Верховної Ради УРСР на багатопартійній основі, націоналізувати майно комуністичної партії України, не підписувати союзний договір, прийняти відставку голови Ради Міністрів УРСР

В.А. Масола, прийняти рішення про проходження військової служби виключно на території України.

До активних дій голодуючі студенти приступили 10 жовтня, оскільки не бачили бажання Верховної Ради вирішувати їх вимоги та завдяки підтримці з боку громадськості міста Києва. Того ж дня було заблоковано рух транспорту на Хрещатику і проведено мітинг на площі, де були палатки голодуючих студентів.

З 13 по 15 жовтня в багатьох містах України відбувалися загальнореспубліканські студентські страйки в підтримку своїх ровесників та однодумців у Києві. До голодування приєдналися і деякі депутати Верховної Ради з парламентської опозиції. Відчувши таку підтримку, студенти влаштували акцію протесту біля Верховної Ради УРСР.

Побоюючись загострення ситуації, у зв'язку з діями студентської молоді та розглянувши вимоги голодуючих, Верховна Рада 17 жовтня прийняла постанову «Про розгляд вимог студентів, які проводять голодування в м. Києві з 2 жовтня 1990 року». Цією постановою влада гарантували виконання вимог страйкуючих, а ті, в свою чергу, 18 жовтня припинили голодування [4].

Фактично акція студентів продемонструвала наявність в Україні потужної політичної сили, яку уособлювала молодь. Молодіжне середовище усвідомило себе єдиним цілим явищем, здатним впливати на політичні процеси [2].

Із березня 1991 р. у студентському середовищі розпочався рух за партизацію, що передбачало перетворення УСС в політичну молодіжну партію. 9 та 10 березня у Дніпродзержинську було скликано II з'їзд УСС. На з'їзді було внесено доповнення до програмової декларації та статуту організації. Також було прийнято дві резолюції: «Про хід виконання Постанови Верховної Ради УРСР від 17.10.1990 р. про розгляд вимог голодуючих студентів» та «Про необхідність створення молодіжної політичної партії» [3].

Учасники з'їзду висловили своє невдоволення Постановою Верховної Ради щодо голодуючих студентів, яка не виконувалася: «Ми заявляємо про своє рішуче прагнення відстояти здобутки жовтневого голодування студентів і для захисту цих здобутків ми будемо вимушені вдаватися до нових радикальних акцій студентського протесту» [3]. У резолюції щодо створення політичної молодіжної партії проголошувалося: «Ми делегати II з'їзду УСС заявляємо про необхідність створення в найближчому майбутньому нової молодіжної політичної партії, взірцем для якої вважаємо угорську Федерацію молодих демократів (ФІДЕС) [3].

Не всі учасники студентських організацій розділяли ідею переходу у молодіжну партію. У зв'язку з цим частина регіональних структур УСС та Студентського братства почали роботу по створенню загальноукраїнської централізованої студентської організації на чолі з В. Чемерисом. Об'єднавчий з'їзд відбувся в кінці березня 1991 р. в Києві, де й було проголошено про створення Союзу українського студентства (СУС). На з'їзді було прийнято Декларацію об'єднання, в якій проголошувалося, що нова організація «і надалі головними напрямками своєї діяльності вважає захист прав студентства та сприяння побудові незалежної Української держави». Одним з найголовніших завдань організації була боротьба за виконання умов постанови щодо жовтневих акцій 1990 р. [3]. З'їзд прийняв Статут організації, де однією з вимог було забезпечення політичного і економічного суверенітету України, розвиток самоврядування та автономії навчальних закладів.

У квітні 1990 р. у Києві відбулася масова акція УСС та СУС разом із страйкуючими шахтарями. Студенти вимагали виконання постанови Верховної Ради від 17 жовтня 1990 р., закликали до пікетування вузів, мітингів і демонстрацій. Але для студентів цей страйк закінчився безрезультатно. Згодом, у серпні цього ж року на острові Хортиця координаційна рада СУС прийняла рішення поновити голодування студентів, вимоги якого залишалися незмінними: виконання умов Постанови Верховної Ради УРСР.

У жовтні 1991 р. відбулося святкування річниці акції протесту студентів. На майдані Незалежності проходили мітинги, демонстрації, де брали участь колишні

активісти голодування. На одному з мітингів була прийнята ухвала, де зазначалося: «Утвердження справжньої, непаперової незалежності вимагає великої роботи. І першим внеском до цього буде референдум 1-го грудня. Ми закликаємо всіх громадян України сказати «Так» незалежній Україні. «Ні» новому Союзу [3].

У зв'язку з цим почалася широка агітаційна кампанія, спрямована на проведення референдуму та участь у президентських виборах. Керівництво СУС розробило план заходів по проведенню агітаційно-пропагандистської кампанії, який включав виїзд із західноукраїнських областей агітаторів на Схід України, проведення масових акцій, концертів, зустрічей [3]. Учасники Івано-Франківського Студентського братства закликали кандидатів у президенти: «бути поступливими і розважливими. Не терзати Україну. Домовитися між собою!». А поки таке рішення не буде взято до уваги, студентське братство Івано-Франківська відмовляється брати участь у передвиборчій кампанії» – від імені учасників голодування, члени студентського братства Олег Наворенський, Олег Головецький [5]. Референдум 1-го грудня показав, що більшість громадян України підтримує її незалежність. А підсумки голосування на президентських виборах демонстрували прихильність переважної більшості громадян до стабільності.

На початок 1992 р. молодіжний рух ще не став консолідованим у єдиній ідеологічно-спорідненій спільноті. Молодіжні структури ввійшли до дрібних партійних утворень, що, власне, призвело до розколу студентського руху щодо створення своєї партії.

У кінці березня 1992 р. у Києві відбувся II з'їзд СУС, який вніс зміни до Статуту та прийняв програмову Декларацію організації. Вона мала поєднувати роботу з профспілковими, культурними чи політичними справами. У результаті доповнень до Статуту СУС перетворювалася на міжнародну організацію, до якої могли входити громадяни інших країн, що навчалися в Україні, а також студенти українського походження за кордоном.

II з'їзд СУС прийняв низку резолюцій з економічних питань, де вимагав створення в Україні коаліційного уряду народної довіри з наданням йому особливих повноважень, негайного початку малої приватизації, запровадження власної фінансової системи.

Однак у студентському середовищі були наявні й опозиційні настрої. У ході роботи III з'їзду Української студентської спілки, який проходив у Донецьку 16-17 вересня 1992 р. було прийнято дві резолюції. У прийнятих з'їздом документах відзначалося, що студентство виступає за побудову міцної незалежної української держави, але, водночас, невдоволене повільним ходом економічних реформ. Вказувалося, що Студентська спілка є учасником коаліції «Незалежній Україні – новий парламент» і візьме участь у зборі підписів за проведення референдуму. З'їзд прийняв статут і обрав голову спілки – студента Київського національного університету імені Тараса Шевченка В'ячеслава Кириленка [9].

6 жовтня, через 2 роки після голодуючого протесту, у Києві на майдані Незалежності знову з'явилися студентські намети. Союз українського студентства розпочав акції протесту проти втягування України в централізовані структури Співдружності незалежних держав (СНД), першочергове прийняття Верховною Радою України Закону про вибори до парламенту навесні 1993 р.

З цього приводу Союз українського студентства розповсюдив звернення до громадян України. Особливу небезпеку студентство вбачало у тому, що вся влада зберігалася у руках невеликої групи адміністративно-господарчої соціалістичної номенклатури, що викликала у населення зневіру до органів державної влади і дискредитувала ідею справжнього народовладдя.

Союз українського студентства вимагав негайного виходу України з СНД, прийняття закону про вибори до парламенту на багатопартійних засадах, створення уряду народної довіри [11]. 13 жовтня група студентів спробувала заблокувати головний вхід до

Верховної Ради, влаштувавши лежачий страйк. Однак акція не вдалася, як повідомив голова постійної Комісії Верховної Ради з питань правопорядку і боротьби із злочинністю Я. Кондратьєва: «Чемно, взявши за руки і ноги, віднесли студентів у відповідне місце» [3]. У цей час інша група студентів намагалася заблокувати головний вхід Київського університету, агітуючи цим самим студентів взяти участь в акції. У цьому випадку міліція застосувала силу, побила і затримала 16 студентів [3].

На повідомлення про початок голодування студентів відреагував голова Верховної Ради України Іван Плющ: «Діти повинні вчитися!» [8]. Однак, студенти не поступилися, продовжили домагатися виконання своїх вимог і ставлення до них, як до нової політичної сили. Внаслідок побиття студентів правоохоронними органами акція із 14 жовтня набула характеру голодування. Учасники акції вважали, що незалежність України поставлена під загрозу, що виражалось у неспроможності Верховної Ради вчасно прийняти закони, а ті, які були прийняті, не виконувалися або ігнорувалися. Корупція пронизала всі щаблі влади, у своїй більшості депутати всіх рівнів займалися відстоюванням власних інтересів. «Ситуація складніша, ніж була два роки тому. Тоді був чіткий поділ на «демократів» і «комуністів». Зараз під гаслами побудови української держави, пильнуючи власні інтереси, виступають сили, які донедавна боролися проти незалежності нашої держави» [7].

Студентство Прикарпатського університету теж страйкувало, цим самим попереджаючи Верховну Раду, що вживуть рішучих дій, якщо вона не задовольнить вимоги голодуючих студентів на майдані. Якраз в той час проходила студентська конференція, на якій прийняли рішення про односторонній страйк. Питання стояло так: страйкувати негайно або дочекатися остаточного рішення Верховної Ради, яка обіцяла розглянути вимоги голодуючих. Делегат конференції, ректор університету Віталій Кононенко також радив не поспішати, але аудиторія була налаштована рішуче. Відбулося таємне голосування, у результаті якого 136 делегатів проголосували «за», 3 – «проти» страйку.

Мітинг відбувся на території університету, студенти відправилися в аудиторії, в яких вони мали бути до кінця навчального часу без занять. Також студентів попередили, що страйком проводитиме перевірку, а їх відсутність в аудиторіях, без поважних причин, оцінюватимуться як академзаборгованість, а то й виключенням з університету [10].

Друга акція студентського голодування зазнала поразки, хоча і відчувала підтримку, мабуть, у першу чергу тому, що відбувся розкол між організаціями. УСС звинуватила СУС у саморекламі. А як зазначив О. Доній: «Політичні акції не повинні повторюватися. А молодь тим паче не має дублювати будь-кого, в тому числі й саму себе. Вона повинна пропонувати щось нове, краще, прогресивніше від того, що пропонують старші покоління. На мою думку, цьогорічна акція протесту на майдані Незалежності може зіпсувати імідж молоді, створений у жовтні 1990-го, саме тому, що це повторення пройденого» [3]. Таким чином, акція СУС була приречена на поразку, оскільки студентський рух був розколотий а в СУС не було нової ідеї, за яку студенти могли б протистояти владі.

На кінець грудня 1992 р. у Львові відбулася звітно-виборна конференція львівського Студентського братства. На ній було прийнято ряд змін до Статуту організації і відповідно до чинного законодавства Студентське братство стало громадською організацією. Головою Студентського братства було обрано Олега Тягнибока. Також було прийнято резолюції, зокрема: «Про ядерний статус України» – у якій заявлялося, що учасники братства виступали проти одностороннього ядерного роззброєння України; «Про політичну ситуацію на Україні», в якій звучала заборона діяльності антиукраїнських організацій. Таким чином, Студентське братство успішно пододало кризову ситуацію і перейшло від масової студентської організації до громадського об'єднання [3].

На зростання активності студентства в кінці ХХ ст. вплинула доба «перебудови», а саме політика «гласності» та «демократизації». Вагомий внесок в управління

суспільними справами зробила молодь, яка активно почала критикувати радянську владу, виборчу систему, газети, радіо, телебачення. Особливу роль у цей період відіграли молодіжні, студентські організації, які стали впливовою силою і почали активно впливати на важливі соціально-економічні та політичні проблеми розвитку України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Історія Львова: у трьох томах. Листопад 1918 – поч. ХХІ ст.: Том 3. Центр Європи. 2007. С. 473.
2. Кулик В. Революція на граніті: бунт покоління 1990-х. Аналітика: Історія. 2017.
3. Кулик В., Голобуцька Т., Голобуцький А. Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива. Відродження, 2000.
4. Мельников Д. О. Молодіжний рух в Україні: етапи та проблеми розвитку (80-ті – 90-ті рр. ХХ ст.) // Історія: Збірник праць. 2009.
5. Наворенський О., Головецький О. Студентське братство: не терзайте Україну // Галичина. 1991. № 140 (299). С.2.
6. Педрик Кені. Карнавал революції: Центральна Європа 1989 року. Київ: Критика. 2006. С.188.
7. Прес-служба Івано-Франківського Студентського братства. Чого домагаються студенти? // Галичина. 1992. №158 (511). С. 3.
8. Студенти почали голодування. В парламенті «різне» // Галичина 1992. № 158 (511). С. 1.
9. Студенти теж за референдум // Галичина. 1992. №146 (499). С. 2.
10. Студентський бунт: лави поповнилися – лавки спорожніли // Галичина. 1992. №159 (512). С.2.
11. Українське студентство висуває політичні вимоги // Галичина. 1992. №153-154 (506-507). С. 1.

REFERENCES

1. *Istoriia Lvova: u trokh tomakh [History of Lviv: in three volumes]*. Lystopad 1918 – poch. XXI st.: Tom 3. Tsentrv Yevropy. 2007. S. 473 [in Ukrainian].
2. Kulyk, V. (2017). *Revoliutsiia na hraniti: bunt pokolinnia 1990-kh [The Granite Revolution: The Rebellion of the 1990s Generation]*. *Analitika: Istoriia* [in Ukrainian].
3. Kulyk, V., Holobutska, T., Holobutskyi, A. (2000). *Moloda Ukraina: suchasnyi orhanizovanyi molodizhnyi rukh ta neformalna initsiatyva [Young Ukraine: A Contemporary Organized Youth Movement and Informal Initiative]*. *Vidrozhennia* [in Ukrainian].
4. Melnykov, D. O. (2009). *Molodizhnyi rukh v Ukraini: etapy ta problemy rozvytku (80-ti – 90-ti rr. XX st.) [Youth movement in Ukraine: stages and problems of development (80's and 90's of the twentieth century)]* // *Istoriia: Zbirnyk prats* [in Ukrainian].
5. Navorenskyi, O., Holovetskyi, O. (1991). *Studentske bratstvo: ne terzaite Ukrainu [Student Brotherhood: Do not Terror Ukraine]* // *Halychyna*. № 140 (299). S.2 [in Ukrainian].
6. Pedryk Keni (2006). *Karnaval revoliutsii: Tsentralna Yevropa 1989 roku [Carnival of the Revolution: Central Europe 1989]*. Kyiv: Krytyka. S.188 [in Ukrainian].
7. *Pres-sluzhba Ivano-Frankivskoho Studentskoho bratstva Choho domahaiutsia studenty? [What do students achieve?]* // *Halychyna*. 1992. №158 (511). S. 3 [in Ukrainian].
8. *Studenty pochaly holoduvannia. V parlamenti «rizne» [8. Students started fasting. In parliament, "different"]* // *Halychyna*. 1992. № 158 (511). S. 1 [in Ukrainian].
9. *Studenty tezh za referendum [Students are also referendum]* // *Halychyna*. 1992. №146 (499). S. 2 [in Ukrainian].
10. *Studentskyi bunt: lavy popovnylysia – lavky sporozhnily [Student rebellion: lava is replenished - benches are empty]* // *Halychyna*. 1992. №159 (512). S.2 [in Ukrainian].
11. *Ukrainske studentstvo vysuvae politychni vymohy [Ukrainian students put forward political demands]* // *Halychyna*. 1992. №153-154 (506-507). S. 1 [in Ukrainian].

Одержано 11.10.2018.